

بنیان‌های فکری جریان غیردینی در دفاع از حقوق زنان

صغرا شریفی^۱

چکیده

در دنیای معاصر: «حقوق زنان به عنوان یکی از مسائل کلیدی اجتماعی و سیاسی مطرح شده است. جریان‌های غیردینی، با تکیه بر اصول انسانی، فلسفی و اجتماعی، به ترویج و دفاع از حقوق زنان پرداخته‌اند و به دنبال تغییرات اساسی در نگرش‌ها و قوانین برای تحقق برابری جنسیتی است این جریان به‌عنوان یک نیروی مهم در مبارزه برای حقوق زنان به نقد و چالش کشیدن تفکرات سنتی و مذهبی می‌پردازد و به دنبال ایجاد یک جامعه عادلانه‌تر برای همه افراد است. زن در جامعه اسلامی جایگاه و شأن و منزلت ویژه‌ای دارد و مایه افتخار برای خانواده خویش است. در اندیشه بزرگان دینی، زن و خانواده جایگاه ویژه دارد طبق بیانات ایشان کار اصلی زن، خانه‌داری و همسر‌داری و بچه‌داری به غیر از موارد استثنا است زن در محیط اسلامی، رشد اخلاقی، شخصیتی، سیاسی، شخصیتی و اجتماعی می‌کند؛ در نهایت، نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که جریان‌های غیردینی با ارائه دیدگاه‌های نوین و انتقادی، به تغییر نگرش‌ها و بهبود وضعیت زنان در جوامع مختلف کمک کرده‌اند.» این پژوهش به روش توصیفی، تحلیلی و با استناد از منابع کتابخانه‌ای درصدد آن است به بررسی بنیان‌های فکری جریان غیردینی در دفاع از حقوق زنان بپردازد.

کلیدواژه: بنیان، فکر، جریان غیردینی، حقوق زنان.

^۱ سطح دو، حوزه علمیه ام البنین (علیها السلام).

مقدمه

با نگاهی به تاریخ شاهد این هستیم: «که زنان تا بوده متحمل ظلم، سختی‌ها و بی‌عدالتی‌های بسیاری شده‌اند. زنان همواره مورد سوءاستفاده و تحقیر قرار گرفته‌اند و به جسم و روح آن‌ها تجاوز شده است. حقوق اولیه آن‌ها به عنوان یک انسان زیر سؤال رفته و کوچک شمرده می‌شدند. از قدیم جوامع بسیاری با فرهنگ و باورهای ضد زن رشد کرده و آثار این باورهای پوسیده، بر ریشه فرهنگ این کشورها حک شده است. در عرصه خانواده که مهم‌ترین صحنه بروز و ظهور جایگاه و موقعیت خطیر زنان است، همچنان شأن و منزلت زنان دستخوش تعصب‌ها و جهالت‌های مردانی است که بدون هیچ بهره‌ای از اخلاق اسلامی، حقوقی را که از سوی شرع برای مدیریت و هدایت خانواده به آن‌ها ارزانی شده است، دستاویزی برای ظلم مضاعف به زنان و تحقیر آن‌ها قرار می‌دهند. اقداماتی هم که در چند سال گذشته برای دفاع از حقوق زنان در عرصه خانواده، صورت گرفته است کمکی به اصلاح این وضع شده است و باعث استحکام بنیان خانواده شده است.» در این تحقیق سعی شده که به بررسی بنیان‌های فکری جریان غیر دینی در دفاع از حقوق زنان بررسی شود. در پیشینه این پژوهش، مقالاتی در این زمینه و در ارتباط با موضوع پژوهش به صورت پراکنده نوشته شده است و هرکدام از این پژوهش‌ها به یک بحث در ارتباط با این موضوع پرداخته‌اند. در مقاله: «خشونت علیه زنان؛ مفهوم و انواع آن، نوشته: مهناز خاکپور، در این مقاله با هدف مروری بر مقالات و کتاب‌های موجود در خصوص بحث خشونت علیه زنان و انواع آن و نیز بررسی انواع فرضیات در خصوص علت پدید آمدن این واقعه انجام گرفته است؛ و در مقاله: خشونت علیه زنان از دیدگاه مقام معظم رهبری»، نوشته: صدیقه مهدوی کنی، در این مقاله، با دیدگاه‌ها و نظرات مقام معظم رهبری به بررسی پدیده خشونت علیه زنان پرداخته شده است.

۱- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث‌های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آن‌ها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- بنیان

بنیان در لغت به معنای: «اساس، بن، مناط، پایه، پی، شالوده و مبنا است؛ و در اصطلاح به معنای: پایه و اساس یک ساختار مفهوم است که سایر اجزا یا مفاهیم بر آن استوار هستند.»^۱

۱-۲- جریان غیردینی

جریان در لغت به معنای: «حرکت یا سیر چیزی است. این واژه در بسیاری از زمینه‌ها به کار می‌رود و به معنای انتقال یا حرکت در یک مسیر مشخص اشاره دارد. غیر فکری به معنای عدم ارتباط با تفکر، اندیشه یا عقل است و به مواردی اشاره دارد که به صورت غیرعقلانی یا بدون توجه به منطق و تفکر انتقادی انجام می‌شوند.»^۲

در اصطلاح به مجموعه‌ای: «از تفکرات، رفتارها یا حرکاتی اطلاق می‌شود که بر پایه استدلال منطقی و تفکر انتقادی نیستند. این نوع جریان‌ها ممکن است ناشی از احساسات، تعصبات، فرهنگ، یا فشارهای اجتماعی باشند و معمولاً به شکل‌گیری نظرات و تصمیم‌گیری‌های غیرمنطقی منجر می‌شوند.»^۳

^۱ دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج ۲، ص ۷۱۹.

^۲ معین، فرهنگ معین، ج ۴، ص ۵۸۱.

^۳ مایرز، روانشناسی اجتماعی، ص ۵۶.

۳-۱- حقوق

حقوق جمع حق یعنی: «راستی‌ها، بهره‌ها، مواجب، اموال است.^۱ همین معنا در علم حقوق و فقه در مورد امتیاز و قدرتی که یک فرد در مقابل دیگران در زندگی اجتماعی دارد و از آن می‌تواند استفاده کند، کاربرد فراوان دارد، مانند حق آزادی، حق مالکیت، حق رأی حق قصاص و... است.»^۲

از دیگر معنای حقوق عبارت است: «از مجموع قواعد الزامی حاکم بر روابط افراد جامعه. طبق این تعریف، حقوق مجموع مقرراتی است که بر اشخاص از این جهت که در اجتماع هستند حکومت می‌کند. از آن جای که حقوق از روابط اجتماعی انسان و نیازها و تکالیف متقابل صحبت می‌کند. شناسایی نیازها و روابط ناشی از آن‌ها در زندگی اجتماعی انسان علمی را تشکیل می‌دهد به نام حقوق، پس حقوق یک علم انسانی و یک علم اجتماعی است، که از جهان دانش به مرحله عمل می‌تواند درآید. مرز بین علم و عمل این علم، مرز بین علم حقوق و فن حقوق است»^۳

۲- جایگاه زن

زن نیز همانند مرد، یک انسان است: «و هر انسانی، چه مرد و چه زن، به عنوان فردی شناخته می‌شود که در فرآیند شکل‌گیری او، دو نوع انسان، نر و ماده، نقش داشته‌اند و هیچ‌یک از این دو بر دیگری برتری ندارد، جز به وسیله تقوا.» همان‌طور که در کتاب آسمانی آمده است: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ»^۴؛ «ای مردم، ما هر یک از شما را از مرد و زن خلق کردیم و شما را به گروه‌ها و قبایل متفاوت تقسیم نمودیم تا بتوانید یکدیگر را بشناسید و درک کنید که ارزشمندترین شما در نزد خدا، پرهیزگارترین شماست.»

^۱ معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۱۳۶۴.

^۲ علومی، کلیات حقوقی، ص ۳.

^۳ همان.

^۴ حجرات: ۱۳.

قرآن کریم بیان می‌کند: «هر انسانی به عنوان موجودی تشکیل یافته از دو نوع انسان، نر و ماده، شناخته می‌شود که هر دو به طور یکسان در ایجاد و شکل‌گیری او سهم دارند. انسان، چه مرد و چه زن، ترکیبی است از ماده‌ای که از این دو فرد به وجود آمده است. قرآن کریم در توصیف زن به گونه‌ای که آن شاعر اشاره کرده، نمی‌گوید: «مادران تنها به عنوان ظرف و پناهگاه پیدایش انسان‌ها هستند» و همچنین به مانند دیگران نمی‌گوید: «بُنُونَا بَنُو أَبْنَاءَنَا وَبَنَاتُنَا بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرِّجَالِ الْأَبَاعِدِ»^۱ بلکه: «هر یک از انسان‌ها، چه دختر و چه پسر، به عنوان مخلوقی تشکیل شده از زن و مرد شناخته می‌شوند. بنابراین، تمام افراد بشر در اصل مشابه یکدیگرند و هیچ بیانی بهتر و واضح‌تر از این وجود ندارد. پس از بیان این عدم تفاوت، تنها معیار برتری را تقوا قرار داده است.»

در جای دیگری می‌فرماید: «أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ»^۲؛ «من هیچ‌یک از اعمال شما را بدون نتیجه نمی‌گذارم، چه مرد باشید و چه زن. بعضی از شما از یکدیگر هستند.» در این آیه به وضوح بیان شده است که هیچ تلاشی از سوی کسی در پیشگاه خدا بی‌اثر نخواهد بود و این موضوع را با ذکر این نکته توضیح داده که چون همه شما به یکدیگر وابسته‌اید.

صریحاً نتیجه آیه قبلی که می‌فرمود: «إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ» این نکته را بیان می‌کند که: «مرد و زن هر دو از یک جنس هستند و هیچ تفاوتی در اصل آفرینش و بنیاد وجودشان وجود ندارد.» سپس این مفهوم را توضیح می‌دهد که هیچ‌یک از اعمال این دو گروه در نزد خداوند بی‌اثر و باطل نخواهد بود و عمل هیچ‌کس نمی‌تواند به دیگری کمک کند، مگر آنکه خود فرد، عمل خود را بی‌اثر سازد. و با صدای رسا این حقیقت را اعلام می‌کند: «كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ»^۳؛ «هر فرد مسئول اعمال خود است.»

مانند مردم پیش از اسلام که می‌گفتند: «گناه زنان به خود آن‌ها مربوط است و نیکوکاری و منافعتشان به مردان تعلق دارد.» بر اساس این آیات، اعمال هر یک از دو جنس، چه خوب و چه بد، به حساب

^۱ رشید رضا، تفسیر المنار، ج ۷، ص ۵۸۹.

^۲ آل عمران: ۱۹۷.

^۳ مدثر: ۳۸.

بود دردی از دردهای زنان این سرزمین را درمان کند؛ بلکه همان‌طور که تجربه تاریخی نشان داده، تنها بر مشکلات آن‌ها می‌افزایند و به اسارت آن‌ها می‌انجامند.^۱

۴-۳- پذیرش منفعلانه حقوق غربی

جریان غیردینی دفاع از حقوق زنان، به دلیل «عدم برخورداری از مبانی مستحکم ناشی از فرهنگ و سنن دینی و ملی و همچنین ناتوانی در درک صحیح تعالیم اسلامی درباره زنان»، تنها از منظر آموزه‌های غربی به حقوق زنان نگاه می‌کند و راه تحقق حقوق آنان را صرفاً در پذیرش بی‌قید و شرط الگوها و هنجارهای مرتبط با فمینیسم غربی جستجو می‌نماید. یکی از طرفداران فمینیسم اسلامی که در سال‌های اخیر بیشتر از دیگران درباره آنچه به عنوان جنبش زنان ایران شناخته می‌شود، نظریه‌پردازی کرده است، در این زمینه می‌گوید: «برخی فمینیست‌های کشورهای در حال توسعه که از ایدئولوژی غرب تغذیه می‌شوند، نقشی مشابه میسیونرها را ایفا می‌کنند. آن‌ها با این تصور که راه حل مشکلات زنان کشور خود را یافته و به حقایقی دست یافته‌اند که زنان کشورشان از آن بی‌خبرند، به عنوان ناجی و راهنمای دیگر زنان به آن‌ها نزدیک می‌شوند. این افراد اشتیاق زیادی دارند که روح این زنان را آزاد کنند و با این فرض فعالیت می‌کنند که تمام زنانی که حاضر به پذیرش فمینیسم مورد نظر آن‌ها نیستند، یا ناآگاه، یا احمق و یا مرتجع هستند. این دیدگاه نسبت به زنان، یا از روی ترحم و تحقیر و یا خصومت شکل می‌گیرد.»^۲

۵-۳- دین‌زدایی از حرکت اصلاحی زنان

یکی دیگر از پایه‌های فکری جریان غیردینی در دفاع از حقوق زنان، «دین‌زدایی از حرکت اصلاحی زنان» است. در یکی دو سال اخیر، این دین‌زدایی تحت عناوینی مانند تاریخ شفاهی زنان، زنان در گذشته و سال‌نمای زنان به طور گسترده‌ای آغاز شده است. هدف این تلاش، معرفی زنانی است که پیش از انقلاب اسلامی و در دوران سلطنت رژیم پهلوی، در عرصه‌های فرهنگی، هنری و اجتماعی فعال بوده‌اند و در جهت ترویج فرهنگ ضد دینی رژیم یادشده گام‌های مؤثری برداشته‌اند. این جریان

^۱ دوبووار، جنس دوم، ج ۱، ص ۴۱.

^۲ کوهی، ویژگی‌ها و امتیازات زنان، ص ۷۶.

سعی دارد با تطهیر چهره‌های این زنان، آن‌ها را به عنوان الگوهایی برای نسل امروز معرفی کرده و به سرمشق حرکت‌های زنانه تبدیل کند. نشریات مرتبط با این جریان به طور عمدی هنگام معرفی این شخصیت‌ها، عکس‌های بدون حجاب آن‌ها را منتشر می‌کنند، که این خود تلاشی برای کاهش حساسیت نسبت به احکام شرعی است. به عنوان نمونه، «سال نمای زنان ایران و جهان» که به کوشش یکی از فعالان وابسته به این جریان سکولار تهیه شده، به معرفی ده‌ها چهره سرشناس پیش از انقلاب اسلامی می‌پردازد که از جمله آن‌ها می‌توان به طایره، بدرالملوک بامداد و قمرالملوک وزیری اشاره کرد.^۱

^۱ دوبوورار، جنس دوم، ج ۲، ص ۹۱.

نتیجه‌گیری

بزرگان دین همواره: «بر لزوم رعایت حقوق زنان و حمایت از ایشان تأکید دارند؛ و ظلم به زنان را در اشکال مختلفی محکوم می‌کنند، از جمله؛ زنان باید به همان اندازه مردان از فرصت‌های اقتصادی برخوردار باشند؛ و با هرگونه تبعیض علیه زنان در زمینه اشتغال، دستمزد و دسترسی به منابع اقتصادی مخالفت می‌کنند؛ و اهمیت حضور زنان در عرصه‌های مختلف اجتماعی را تأکید می‌کنند و با هرگونه محدودیتی که مانع از مشارکت کامل زنان در جامعه می‌شود، مخالفت می‌کنند؛ و زنان باید از حق تحصیل، آموزش و دسترسی به اطلاعات برخوردار باشند؛ و با هرگونه محدودیتی که مانع از رشد فکری و فرهنگی زنان می‌شود، مخالفت می‌کنند. آن‌ها معتقدند که قوانین باید از حقوق زنان محافظت کنند و نباید هیچ‌گونه تبعیضی علیه آنان وجود داشته باشد. ایشان با هرگونه قانونی که حقوق زنان را نقض می‌کند، مخالف هستند. با اهمیت دادن به اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی در دفاع از زنان مشخص می‌شود. در نتیجه جریان‌های غیردینی در دفاع از حقوق زنان، با تکیه بر بنیان‌های فکری متنوع، به تغییر نگرش‌ها و بهبود وضعیت زنان در جوامع مختلف کمک کرده‌اند. نظریه‌های فمینیستی به عنوان یکی از مهم‌ترین این بنیان‌ها، به نقد ساختارهای اجتماعی و فرهنگی پرداخته و به ترویج برابری جنسیتی کمک کرده‌اند. همچنین، تأکید بر حقوق بشر به عنوان یک اصل جهانی، به ایجاد فضایی برای دفاع از حقوق زنان در سطح بین‌المللی منجر شده است. برای تحقق کامل حقوق زنان، نیاز به همکاری و همفکری بین جریان‌های مختلف فکری و اجتماعی وجود دارد. تنها از طریق ایجاد یک گفت‌وگوی سازنده و انتقادی می‌توان به تغییرات پایدار در وضعیت زنان دست یافت.»

منابع

- ۱- بانکی پور فرد، امیرحسین، «جایگاه و مسائل زنان»، تهران: انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.
- ۲- درویش پور، مهرداد، «وضعیت زنان در کشورهای اسلامی از دیدگاه فمینیسم غربی»، تهران: روزنه، چاپ دوم، ۱۳۸۴ ش.
- ۳- دوبووار، سیمون، «جنس دوم»، جلد دوم، مترجم: قاسم صنعوی، تهران: توس، چاپ دهم، ۱۳۹۶ ش.
- ۴- راغب، حسین بن محمد، «مفردات»، تهران: مرتضوی، چاپ سوم، ۱۳۸۳ ش.
- ۵- شفیعی، ابراهیم، «جریان شناسی دفاع از حقوق زنان در ایران»، تهران: طه، چاپ اول، ۱۳۷۹ ش.
- ۶- شلتوت، محمود، «سیری در قرآن»، مترجم: سید حسین سیدی، مشهد: آستان قدس رضوی، چاپ سوم، ۱۳۸۸ ش.
- ۷- علومی، رضا، «کلیات حقوقی»، تهران: آوا، چاپ پنجم، ۱۳۹۲ ش.
- ۸- قرشی، سید علی اکبر، «قاموس قرآن»، جلد چهارم، تهران: اسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱ ش.
- ۹- کردی، حسین، «زنانی از جنس باور»، تهران: حکمت فراز، چاپ اول، ۱۳۹۹ ش.
- ۱۰- کوهی، محمدرضا، «ویژگی‌ها و امتیازات زنان»، تهران: زرین، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۱- مایرز، دیوید، «روانشناسی اجتماعی»، مترجم: حمید شمسی پور، تهران: ارجمند، چاپ پنجم، ۱۴۰۳ ش.

فصلنامه

- ۱-عبادی، شیرین، «منع بردگی، به هر شکل»، جامعه سالم، سال چهارم، شماره ۱۸، ۱۳۷۳.
- ۲-صفوی، نرگس، «گزارشی از هفتمین سمینار بنیاد پژوهش‌های زنان ایرانی در سیاتل»، آوای زن، سال ششم، شماره ۲۷، ۱۳۷۵.